

กรมศิลปากรกับการอนุรักษ์คัมภีร์อัลกุรอาน

พวงพร ศรีสมบูรณ์^๑

บทคัดย่อ

กิจกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์อัลกุรอานที่มีการจัดเก็บ ณ โรงเรียนสมานมิตรวิทยา อำเภอยี่งอ จังหวัดนราธิวาส เริ่มดำเนินงานตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๕๗ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์คัมภีร์อัลกุรอาน จำนวน ๗๐ เล่ม ที่มีคุณค่ามากของชาวมุสลิมให้มีความแข็งแรง สวยงามและคงสภาพตามรูปแบบดั้งเดิม ตามหลักการอนุรักษ์ที่ถูกต้องทำให้อนุชนรุ่นต่อไปสามารถเรียนรู้ ตระหนักถึงคุณค่า และชื่นชมความสวยงามของคัมภีร์อัลกุรอานแต่ละเล่มต่อไปได้ ขั้นตอนการดำเนินงานประกอบด้วย ๓ แนวทาง คือ ๑). การซ่อมแซมคัมภีร์อัลกุรอานที่ชำรุดด้วยวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ตามหลักการอนุรักษ์กระดาษ ๒). การดูแลรักษาคัมภีร์อัลกุรอานแต่ละเล่มเพื่อป้องกันการชำรุดเสื่อมสภาพ และ ๓). การถ่ายทอดความรู้ด้านการอนุรักษ์แก่บุคลากรที่นับถือศาสนาอิสลาม กิจกรรมนี้ดำเนินการโดยกลุ่มวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและกลุ่มสงวนรักษาหนังสือ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

คำสำคัญ : คัมภีร์อัลกุรอาน การอนุรักษ์เอกสารโบราณ

กรมศิลปากรในฐานะองค์การภาครัฐซึ่งมีหน้าที่ในการอนุรักษ์ สืบสาน สร้างสรรค์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติด้านศาสนา ภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม ได้ตระหนักถึงคุณค่าและให้ความสำคัญต่อคัมภีร์อัลกุรอานซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวมุสลิม ซึ่งชาวมุสลิมทุกคนให้ความศรัทธาและถือปฏิบัติตามบทบัญญัติที่ระบุในคัมภีร์อัลกุรอานเพื่อนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน เนื้อหาภายในของคัมภีร์อัลกุรอานประกอบด้วยศาสตร์ต่าง ๆ ที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่น ดาราศาสตร์ นิติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ จริยศาสตร์ รัฐศาสตร์ และอักษรศาสตร์ กรมศิลปากรจึงได้เริ่ม

โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑมรดกวัฒนธรรมและศูนย์การเรียนรู้คัมภีร์อัลกุรอาน ในพื้นที่ของโรงเรียนสมานมิตรวิทยา อำเภอยี่งอ จังหวัดนราธิวาส ขึ้นในปีงบประมาณ ๒๕๕๖ เป็นต้นมา โดยระดมบุคลากรจากทุกหน่วยงานภายใต้กรมศิลปากร มาทำงานร่วมกันเพื่อสืบทอดมรดกวัฒนธรรมของชาวมุสลิมให้อนุชนรุ่นต่อไปได้ศึกษาเรียนรู้และภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง

ความเป็นมาของโครงการนี้สืบเนื่องจากกรมศิลปากรได้รับการประสานจากพลตำรวจโท จรัลพร สุระมณี ผู้ช่วยผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ร่วมกับ พันตำรวจเอก ทวี สอดส่อง เลขาธิการศูนย์อำนวยการบริหาร

^๑ นักวิทยาศาสตร์ชำนาญการ กลุ่มวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร

จังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. ๒๕๕๖) ได้เข้าเยี่ยมโรงเรียนสมานมิตรวิทยา หมู่ที่ ๖ ตำบลละหาร อำเภอยี่งอ จังหวัดนราธิวาส ที่มีการเก็บรวบรวมและดูแลรักษาคัมภีร์อัลกุรอานโบราณ จำนวน ๗๐ เล่ม กำหนดอายุได้ตั้งแต่ประมาณ ๑,๒๐๐ ปี มาแล้วเรื่อยมาจนถึง ๑๕๐ ปีมาแล้ว มีการรวบรวมจากพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทยบริเวณ คาบสมุทรมลายู นูซันตารา และบางประเทศในโลกมุสลิมที่เคยติดต่อกับชายกับประเทศไทยในอดีต นายมาหะมะลุดดี หะยีสาแม ผู้บริหารคนปัจจุบันของโรงเรียนสมานมิตรวิทยา เก็บรักษาและจัดแสดงให้บุคคลทั่วไปได้เข้าชมที่ห้องจัดแสดงชั่วคราวภายในอาคารของโรงเรียนสมานมิตรวิทยา อำเภอยี่งอ จังหวัดนราธิวาส

พิพิธภัณฑ์มรดกวัฒนธรรมและศูนย์การเรียนรู้อัลกุรอานมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดแสดงวิถีชีวิตของชาวมุสลิมและจัดแสดงคัมภีร์อัลกุรอานรวมถึงเอกสารโบราณต่าง ๆ ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการอนุรักษ์ ประชาชนและเยาวชนสามารถชื่นชมมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและศึกษาเรียนรู้ได้ในอาคารแห่งใหม่ที่มีความเหมาะสมโดยตั้งอยู่บริเวณของโรงเรียนสมานมิตรวิทยา อำเภอยี่งอ จังหวัดนราธิวาส

กิจกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์อัลกุรอาน

คัมภีร์อัลกุรอานที่จัดเก็บ ณ โรงเรียนสมานมิตรวิทยา อำเภอยี่งอ จังหวัดนราธิวาส มีลักษณะเก่าแก่ รูปแบบหนังสือสวยงาม แต่มีการชำรุดเสื่อมสภาพตามกาลเวลา ดังนั้นกรมศิลปากรจึงมอบหมายให้บุคลากรที่เชี่ยวชาญด้านการ

ซ่อมแซมหนังสือ เข้าดำเนินงานในพื้นที่ของโรงเรียนสมานมิตรวิทยา เพื่อซ่อมแซมคัมภีร์อัลกุรอานให้มีความมั่นคงแข็งแรง และคงสภาพตามรูปแบบดั้งเดิม รวมทั้งเป็นการเตรียมความพร้อมในการนำคัมภีร์ไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์แห่งใหม่ที่จะดำเนินการก่อสร้างและคาดว่าจะแล้วเสร็จภายในปี ๒๕๖๑-๒๕๖๒ ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบคือ นางพวงพร ศรีสมบูรณ์ นักวิทยาศาสตร์จากกลุ่มวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ และนายการุณ โรหิตรัตน์ นายช่างพิมพ์จากกลุ่มสงวนรักษาหนังสือ สำนักหอสมุดแห่งชาติ การดำเนินงานเริ่มตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๕๗ เป็นต้นมา

จังหวัดนราธิวาส ตั้งอยู่บนพื้นที่ของสามจังหวัดชายแดนใต้ ประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวไทย นับถือศาสนาอิสลาม และโรงเรียนสมานมิตรวิทยา อยู่ในเขตอำเภอยี่งอ ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ

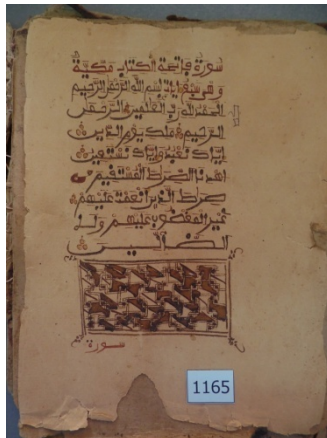
ภาพที่ ๑ ห้องจัดแสดงคัมภีร์อัลกุรอาน

๔๐ กิโลเมตร นายมาหะมะลุดฟี หะยีสาแม ผู้บริหารของโรงเรียนได้รวบรวมคัมภีร์และจัดแสดงให้ประชาชนที่สนใจเข้าชม ภายในห้องของอาคารเรียน ดังแสดงในภาพที่ ๑

คัมภีร์อัลกุรอานทุกเล่มมีการคัดด้วยลายมือเป็นภาษาอาหรับและมีความเก่าแก่ ซึ่งคัมภีร์อัลกุรอานที่มีอายุเก่าแก่ที่สุด ประมาณ ๑,๒๐๐ ปีมาแล้ว ดังแสดงในภาพที่ ๒ คัมภีร์เล่มนี้มีปกทำจากหนังสัตว์สีน้ำตาลไม่มีการเย็บเข้าเล่มใช้วิธีการคัดลอกเป็นแผ่นๆ ด้วยลายมือที่สวยงาม มีการเขียนลวดลายเรขาคณิตที่สวยงาม และน่าสนใจมาก

(*Broussonetiapapyrifera*) เพื่อซ่อมแซม ซึ่งจัดซื้อได้ทั้งในประเทศและนำเข้าจากต่างประเทศ กาวที่ใช้เป็นกาวแบ่งสาส์ที่นำเข้าจากต่างประเทศเพื่อใช้ติดยึดระหว่างกระดาษสาที่ใช้เสริมความแข็งแรงกับกระดาษของคัมภีร์ เนื่องจากกาวชนิดอื่น ๆ เช่น กาวเมทิลเซลลูโลส ที่นักอนุรักษ์ของกรมศิลปากรนิยมมีคุณสมบัติการติดยึดด้อยกว่ากาวแบ่งสาส์

กาวแบ่งสาส์มีคุณสมบัติที่ดีในการติดยึดแต่ข้อด้อยคือเป็นอาหารของจุลินทรีย์จึงบูดเสียง่าย และข้อจำกัดของการทำงานในพื้นที่เรื่องการเดินทางย้ายวัสดุอุปกรณ์เข้าทำงานจะยุ่งยาก ดังนั้น

ภาพที่ ๒ คัมภีร์อัลกุรอานที่มีความเก่าแก่ประมาณ ๑,๒๐๐ ปี

การปฏิบัติงานเพื่อซ่อมแซมคัมภีร์ได้มีการวางแผนงานร่วมกันระหว่างนางพวงพร ศรีสมบุญรัตน์ วิทยาศาสตร์ชำนาญการ และนายการุณ โรหิตรัตน์ นายช่างพิมพ์อาวุโส ในการเลือกวิธีการ เลือกวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ รวมถึงกาวที่ใช้ในการซ่อมแซม ในครั้งนี้ได้เลือกใช้กระดาษจากต้นปอสา

จึงต้องเตรียมกาวในรูปแบบผงแบ่งสาส์ และมีการเตรียมกาวแบ่งสาส์ในพื้นที่โดยใช้ความร้อน ดังแสดงในภาพที่ ๓

ผู้ที่เคยปฏิบัติงานซ่อมแซมกระดาษและหนังสือ จะทราบว่าการทำงานดังกล่าวต้องใช้ระยะเวลา เนื่องจากกาวแบ่งที่ใช้ติดยึดระหว่าง

ภาพที่ ๓ การเตรียมกาวแบ่งสาลีโดยใช้ความร้อน

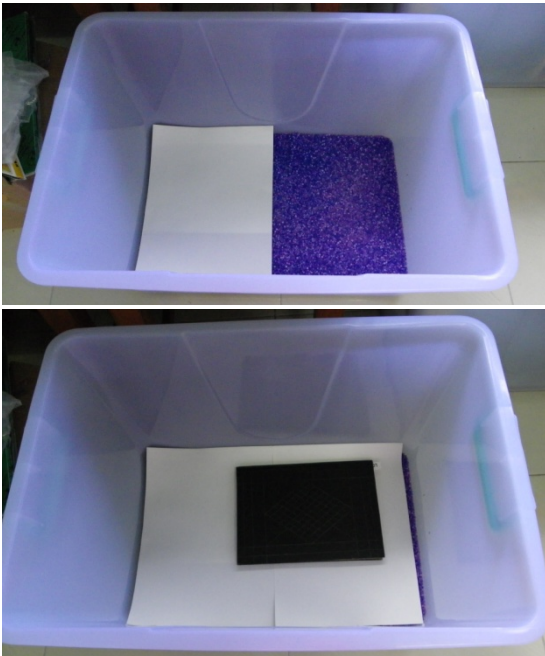
กระดาษสาและกระดาษของคัมภีร์เป็นกาวที่ละลายด้วยน้ำ กาวจะแห้งได้ต้องใช้เวลานานไม่สามารถปฏิบัติการได้รวดเร็ว ทำให้ในแต่ละปีงบประมาณเป้าหมายของการซ่อมแซมคัมภีร์มีเพียง ๖-๗ เล่มเท่านั้น และปัญหาของการทำงานในพื้นที่จังหวัดนราธิวาสอีกข้อคือ ความชื้นในอากาศสูงตลอดทั้งปี ซึ่งมีความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยประมาณ ๘๐ % ทำให้กาวแห้งช้าและเกิดเชื้อราขึ้นที่คัมภีร์เป็นประจำ ทำให้ก่อนเริ่มงานแต่ละครั้งต้องทำการลดความชื้นในกระดาษโดยใช้ซิลิกาเจล เป็นสารเคมีที่มีคุณสมบัติดูดซับความชื้นและจะเปลี่ยนสีเมื่อมีความชื้นในอากาศเพิ่มขึ้น (จากสีน้ำเงินเปลี่ยนเป็นสีชมพู) เมื่อซิลิกาเจลดูดความชื้นจนเต็มแล้ว (สีชมพู) เราสามารถ

นำกลับมาใช้งานใหม่ได้ โดยใช้ความร้อน (คั่วหรืออบ) เพื่อระเหยความชื้นในเม็ดของซิลิกาเจล (ความร้อนประมาณ ๑๐๐ - ๑๒๐ องศาเซลเซียส) จากภาพที่ ๔ และ ๕ แสดงถึงการเตรียมสารซิลิกาเจลให้คายความชื้นด้วยวิธีการคั่วด้วยเตาไฟฟ้า เพื่อใช้งานดูดความชื้นครั้งต่อไป

อีกภารกิจหนึ่งในการปฏิบัติการอนุรักษ์คัมภีร์อัลกุรอาน คือ การถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ดังนั้นการทำงานในพื้นที่ต่างๆ ครั้งจะมีการวางแผนงานถ่ายทอดองค์ความรู้แก่ชาวไทยมุสลิมในชุมชน โดยครั้งแรกเป็นการให้ความรู้เรื่องการดูแลรักษาคัมภีร์อัลกุรอาน

ภาพที่ ๔ การเตรียมสารซิลิกาเจลให้คายความชื้นด้วยวิธีการคั่วด้วยเตาไฟฟ้า

ภาพที่ ๕ การเตรียมสารซิลิกาเจลให้คายความชื้น
ด้วยวิธีการคั่วด้วยเตาไฟฟ้า

ที่ถูกต้องตามหลักการอนุรักษ์แก่ครูสอนศาสนา
อิสลามของโรงเรียนสมานมิตรวิทยา โดยนางพวงพร
ศรีสมบูรณ์ นักวิทยาศาสตร์ชำนาญการ ดังแสดงใน
ภาพที่ ๖

ภาพที่ ๖ การถ่ายทอดองค์ความรู้แก่ชาวไทยมุสลิมในชุมชน

ผู้เข้ารับการอบรมได้รับความรู้เกี่ยวกับ
ความหมายของการอนุรักษ์วัตถุทางวัฒนธรรม และ

สาเหตุที่ต้องดำเนินการอนุรักษ์ รวมถึงวิธีการ
อนุรักษ์หรือการดูแลรักษาคัมภีร์อัลกุรอานที่ถูกต้อง
ด้วยวิธีการและวัสดุที่เหมาะสม ครั้งที่สองเป็นการ
ถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำความสะอาด
และการซ่อมแซมคัมภีร์อัลกุรอาน แก่ครูสอนศาสนา
ผู้นำศาสนาและบุคคลที่สนใจในพื้นที่ ณ โรงแรม
อิมพีเรียล จังหวัดนราธิวาส โดยนางพวงพร ศรี
สมบูรณ์ นักวิทยาศาสตร์ชำนาญการ นายการุณ
โรหิตรัตน์ นายช่างพิมพ์อาวุโส นางสาวเกศสรินทร์
ประมวลพัฒน์และนางสาวอุษา สาริกบุตร นายช่าง
พิมพ์ชำนาญงาน ดังแสดงในภาพที่ ๗ - ๘

จุดประสงค์ของการจัดการอบรมเชิง
ปฏิบัติการครั้งนี้ เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์
อัลกุรอาน สามารถนำวิธีการทำความสะอาด

ภาพที่ ๗ การถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำ
ความสะอาดและซ่อมแซมคัมภีร์อัลกุรอาน

ภาพที่ ๘ การถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำ
ความสะอาดและซ่อมแซมคัมภีร์อัลกุรอาน

คัมภีร์อัลกุรอานและการซ่อมแซมกลับไปใช้กับหนังสือหรือคัมภีร์ที่ตนเองครอบครองหรือถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับแก่บุคคลอื่น ๆ ต่อไปได้

การถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อสร้างบุคลากรชาวมุสลิมให้มีความชำนาญในการซ่อมแซมคัมภีร์อัลกุรอาน โดยตลอดระยะเวลา ๓ ปีของการปฏิบัติงานซ่อมแซมคัมภีร์อัลกุรอานในพื้นที่ มีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการเตรียมการแบ่งสาลี การเลือกใช้กระดาษสาชนิดต่าง ๆ และเทคนิคการซ่อมแซมกระดาษที่มีการชำรุดแตกต่างกันรวมถึงการดูแลรักษาคัมภีร์เช่นการเตรียมสารซิลิกาเจลเพื่อลดความชื้นของคัมภีร์ในกรณีที่มีความชื้นใน

อากาศสูง แก่บุคลากรจำนวน ๕ ท่าน จนมีความชำนาญในการซ่อมแซมและสามารถแก้ไขปัญหาเองได้ดังแสดงในภาพที่ ๙ - ๑๐

ภาพที่ ๙ การถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อสร้างบุคลากรชาวมุสลิมให้มีความชำนาญในการซ่อมแซมคัมภีร์อัลกุรอาน

ภาพที่ ๑๐ การถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อสร้างบุคลากร
ชาวมุสลิมให้มีความชำนาญในการซ่อมแซมคัมภีร์อัล-
กุรอ่าน

ผลการปฏิบัติงานการอนุรักษ์คัมภีร์อัลกุรอ่านที่ผ่าน
มานอกจากเป็นการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่มี
คุณค่าของชาวมุสลิมให้คงอยู่ยาวนานขึ้นให้อนุชน
รุ่นต่อไปได้ศึกษาเรียนรู้แล้วยังเป็นการเสริมสร้าง
ความสัมพันธ์ที่มีความแตกต่างของวัฒนธรรม
ภาษา และศาสนาให้มีความเข้มแข็งและแน่น
แฟ้นมากยิ่งขึ้นระหว่างหน่วยงานหรือบุคลากรของ
ภาครัฐกับชุมชนในพื้นที่และนำไปสู่ความเข้มแข็ง
ความสามัคคีของคนในชาติไทยต่อไป ♦

บรรณานุกรม

สำนักศิลปากรที่ ๑๓ สงขลา. กรมศิลปากร. รายงานผลการจัดประชุมสัมมนาการเสริมสร้างองค์
ความรู้และระดมแนวความคิดในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์มรดกวัฒนธรรมอิสลามและศูนย์การ
เรียนรู้อัลกุรอ่านในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ ระหว่างวันที่ ๒๕ – ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖
ณ ห้องนราทัศน์ โรงแรมอิมพีเรียล อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส . ม.ป.ท., ๒๕๕๖.

Al-Ziad ,Saad. **Preventive Conservation**. Retrieved from whc.unesco.org/document/
6819. (April 3, 2017).

National Research Institute of Cultural Heritage. **Conservation of papers and textiles**.

Daejeon : National Research Institute of Cultural Heritage, 2011.

Young, Laura S. **Bookbinding & Conservation by Hand**. New York : Oak Knoll Press,
1995.